

<https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.4>

УДК 159.923.2:316.613-5

**Наталія Дембицька, Яна Запека
Ярослав Рябчич, Валентина Щербина-Прилука**

ОСОБЛИВОСТІ САМОПІЗНАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ ЯК АСПЕКТ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Дембицька Наталія, Запека Яна, Рябчич Ярослав, Щербина-Прилука Валентина. Особливості самопізнання в економічній сфері як аспект самовизначення підлітків.

Вступ. Усвідомлення себе, своєї позиції в різних сферах економічних відносин (як особи, що забезпечує щонайперше свої матеріальні та споживчі потреби) є доволі актуальною проблемою в умовах мінливості норм і правил економічного життя в перманентно реформованій економіці, особливо за військового стану в країні. Тим більш гостро ця проблема постає у підлітковому віці, коли навіть на законодавчому рівні за особою закріплене право на працю і набувається перший досвід самостійних економічних рішень.

Мета: дослідити особливості пізнання себе в сфері економічних відносин як ключового аспекту розвитку економічного самовизначення у підлітковому віці в сучасній економіці.

Методи: опитувальник «Ставлення до грошей» М. Семенова, анкета для дослідження особливостей економічного самовизначення підлітків Н. Дембицької, О. Лавренко.

Результати. Визначено закономірності і особливості процесу економічного самовизначення учнівської та студентської молоді в період підліткового віку. Встановлено, що у підлітків процес пізнання себе в економічних відносинах характеризується тенденцією ускладнення семантичних структур економічної свідомості від молодшого до старшого підліткового віку, тенденцією до формування більш позитивної майнової ідентичності.

Висновки. Саморефлексія та усвідомлення себе як суб'єкта економіки в підлітковому віці відіграє центральну роль в успішному започаткуванні і розгортанні процесу оформлення позиції особистості в просторі споживання, зайнятості і майнових відносин.

Ключові слова: економічне самовизначення, підліток, самопізнання, суб'єкт економіки, відносини споживання, зайнятість, майнові відносини, ставлення до грошей, економічні позбавлення.

Dembytska, Natalia, Zapeka, Yana, Ryabchych, Yaroslav, Shcherbyna-Pryluka, Valentyna. Self-knowledge in the economic sphere as an aspect of teenagers' self-determination.

Introduction. Awareness of oneself and one's position in various spheres of economic relations (as a person who satisfies one's own material and consumer needs) is an urgent problem due to the changeable norms and rules of economic life in the economy under reform, especially during the war. This problem appears all the more important in adolescence, when a person, who acquires the first experience of independent economic decisions, gets a legal right to work.

Aim. To investigate the peculiarities of self-knowledge in the sphere of economic relations as a key aspect of the development of adolescents' economic self-determination in the modern economy.

Methods. M. Semenov's Attitude Towards Money, N. Dembytska and O. Lavrenko's questionnaire for studying peculiarities of teenagers' economic self-determination.

Results. The authors found out the regularities and peculiarities of economic self-determination of teenager high-school and university students. The process of self-knowledge in economic relations among adolescents is characterized by a tendency to complicate the semantic structures of economic consciousness from early to late adolescence as well as by a tendency to form a positive property identity.

Conclusions. Self-reflection and self-awareness as an economic agent in adolescence plays a central role in the successful initiation and formation of the individual's position in the consumption, employment and property relations.

Key words: economic self-determination, adolescent, self-knowledge, economic agent, consumption relations, employment, property relations, attitude to money, economic deprivation

Вступ. Вивчення особливостей самовизначення особистості в ході економічної соціалізації є, з одного боку, теоретично малодослідженим питанням в соціалізаційній проблематиці, з іншого – відкриває широкі можливості для розвитку ефективних практик з цілеспрямованого формування економічної культури підростаючих поколінь українців в умовах економічних криз. У цьому контексті актуальною постає проблема вивчення особливостей пізнання підлітками себе в сфері бурхливо трансформованих сьогодні економічних відносин як когнітивного аспекту економічного самовизначення і одного з ключових аспектів їх економічної соціалізації.

Проблема економічного самовизначення підростаючих поколінь в психологічній науці є доволі актуальною, оскільки вивчення безпосередньо процесу визначення тих особистих опор і стандартів, в руслі яких кожен пробує свої життєві стратегії і обирає способи їх реалізації в просторі різних сфер економічних відносин, зокрема на етапі підліткового віку, у вітчизняній психології тільки розпочинається (Дембицька, 2020; Зубіашвілі, 2020; Лавренко, 2020; Мельничук, 2020). Тим більш гостро вона постає в кризовому сьогоднішньому країні, яка захищає своє право на суверенітет і цілісність. В умовах загрози геноциду це не просто проблема економічної психології, вона має розглядатись ширше – як проблема збереження власного і колективного життєвого простору, його захисту і активного відстоювання права на нього. У такому ключі актуальними стають ті праці, які присвячено питанням суверенності, в тому числі в сфері здійснення економічних виборів, набуття досвіду визначати і відстоювати межі власного і спільного ідеального та матеріального світу (Vlasova et al., 2020; Wolfe, 1978), вибудовувати власну ідентичність (Baumeister & Vohs, 2003; Kaplan & Garner, 2017; Lavrenko, 2019; Lienau, 2020; Sutton, 2016; Tesser & Campbell, 1980; Van Halen et al., 2006), в тому числі – економічну (Дембицька, 2020; Зубіашвілі, 2020; Лавренко, 2020; Мельничук, 2020; Москаленко та ін., 2008; Alian, 2011; Freund & Smith, 1999).

Ми розуміємо економічне самовизначення як системне явище, єдність кількох процесів, що розгортаються в ході засвоєння економічної культури особистості (Дембицька та ін., 2021). У цій статті зацентруємо увагу на тому з них, який наприкінці підліткового віку виконує вирішальну роль у подальшому формуванні в особистості, що дорослішає, внутрішньої готовності самостійно й усвідомлено планувати своє економічне життя і реалізовувати такі плани. Йдеться про процес пізнання особистістю свого місця у відносинах привласнення благ (як у споживчих, так і у відносинах зайнятості, фінансових, податкових тощо). Він включає і визначення особистістю своєї ролі в їх організації та підтримці в необхідному режимі. Це здатність фокусуватись на собі як суб'єктові привласнення в процесі обміну економічними благами.

Причиною нашої уваги до пізнавального аспекту економічного самовизначення підлітків є і те, що саме цьому віковому притаманне не тільки прагнення пережити себе дорослішим, самостійним, автономним у своїх рішеннях, але й активний пошук шляхів задоволення цих прагнень, отже і апробація себе в нових «дорослих» економічних ролях. Отож, починаючи з підліткового віку, включаючись у відносини привласнення благ, особистість набуватиме все більшого досвіду повсякчас приймати самостійні економічні рішення. Відповідно розвиватиме власну суб'єктність в сфері економіки. Апелюючи до термінології концепції психологічної власності (Pierce, J. Et al., 2002; 2009), в ході практик привласнення благ особистість навчається бачити і пережити себе в контексті свого матеріального й ідеального оточення, ідентифікувати себе з ним, набуває досвід контролю над ним і відповідальності за нього, задовольняє потребу в інвестуванні себе в зовнішній світ і має можливість пережити його приналежність власному життю.

Уточнимо також, що набуття економічної суб'єктності, визначення і усвідомлення тих внутрішніх стандартів життя, від яких особистість відштовхується і на які спиратиметься в своїх повсякденних економічних практиках, має вивчатись в часовій транспективі (Frazier & Hooker, 2006; Oyserman & James, 2011). Оскільки визначення себе в системі зв'язків з іншими учасниками процесів економічного обміну потребує темпоральної компетентності – опори як на попередній і актуальний досвід, так і орієнтованості на майбутнього себе. Йдеться про уявлення щодо власного економічного минулого, теперішнього та майбутнього як триєдиного, цілісного

шляху покладання себе, наприклад, у майнових, трудових, споживчих відносинах. Таке самовизначення включає бачення себе спочатку в більш-менш віддаленій перспективі (передбачаємо, воно вже має бути притаманне підліткові). У більш пізні вікові періоди воно пов'язане зі здатністю пролонгованої регуляції власного руху в часі у сфері зайнятості, споживчих та інших економічних відносин. Вважаємо часову транспективу показником соціалізованості і розвитку економічного самовизначення особистості. Справді, розвиненість пролонгованої регуляції економічної поведінки дозволяє самостійно вибудовувати економічні (кар'єрні, споживчі, інвестиційні) плани, доволіно членити економічне життя на окремі етапи незалежно від життєвих подій, що об'єктивно розгортаються. Тож передбачаємо, що в підлітковому віці особливо бурхливо і суперечливо мають розгортатись процеси становлення такої характеристики економічної суб'єктності як здатність до цілісного бачення часу свого життя, в тому числі – в сфері споживчих, трудових, майнових відносин.

Як зазначалось в наших попередніх роботах (Дембицька, 2018; 2020), одиницею економічних відносин є відносини власності, представлені в тріаді «особа суб'єкта привласнення – економічне благо – особа суб'єкта відчуження блага». Те, на яких принципах і за якими правилами організовані такі відносини, багато в чому визначено позиціями обох суб'єктів, їх ставленням не тільки до блага, ангажованістю у володінні ним, але й ставленням до себе та іншого як суб'єктів власності.

Отже, спираючись на цю триєдину структуру відносин привласнення, будемо аналізувати особливості бачення цих відносин підлітками. Нас цікавило те, згідно з якою системою наївного знання про себе особистість схильна пояснювати свою економічну поведінку. Це знання як власних цінностей, пріоритетів, в тому числі і моральних основ особистих виборів економічних вчинків, так і ставлення до тих благ, у відносини щодо привласнення яких підлітки вже включаються.

Метою цієї статті є аналіз результатів емпіричного дослідження когнітивного аспекту економічного самовизначення учнівської молоді підліткового віку.

Методи та організація дослідження. У дослідженні використовувались такі методи: опитувальник «Ставлення до грошей» М. Семенова в модифікації Н. Дембицької та анкета для дослідження особливостей економічного самовизначення підлітків, розроблена Н. Дембицькою, О. Лавренко. Для математико-статистичної обробки емпіричного матеріалу використано методи математичної статистики: контент-аналіз, t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Вибірка дослідження. Дослідження проводилось на базі закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області. Загальний обсяг вибірки – 291 підліток (з них 57 молодших підлітків віком 12-13 років та 234 старших підлітка віком 14-15 років).

Результати дослідження та їх обговорення. Проаналізуємо систему ставлень підлітків до себе як учасників споживчих та трудових відносин, а також до економічних благ та відповідне бачення прийнятних для себе шляхів задоволення економічних потреб.

Про зміст повсякденного знання підлітків про себе як суб'єктів економічного життя можна судити, щонайперше, з особливостей усвідомлення ними свого місця і ролі у стосунках з іншими учасниками привласнення, особливості якого, зокрема, виражаються у майновій ідентичності (табл.1).

Таблиця 1

Особливості майнової ідентичності підлітків

Тип майнової ідентичності	Вся вибірка	З них:	
		молодші підлітки	старші підлітки
Бідні	5%	11%*	3%
Середнього статку	76%	61%	81%**
Статок вище середнього	16%	22%*	15%
Багаті	2%	6%	2%

Примітка: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,001$

Визначаючись у відносинах з іншими суб'єктами привласнення матеріальних благ, підлітки переважно ідентифікують себе з особами середнього (76% опитаних) та вище середнього (16%) достатку. До того ж у визначенні своєї майнової ідентичності більш песимістичними і схильними ототожнювати себе з більш нужденними верствами населення (тобто в чотири рази частіше на рівні $p < 0,05$ відносити себе до категорії «бідних») виявились молодші підлітки. На відміну від старших, вони бачать своє місце на шкалі «бідні-багаті» як більш песимістично (61% молодших порівняно з 81% старших підлітків, при $p < 0,001$), що свідчить про тенденцію формування з віком більш позитивної майнової ідентичності.

В умовах економічного сьогодення формується і ставлення до самого майна – тих матеріальних (а часом і нематеріальних) ресурсів, у відносинах щодо володіння, користування і розпорядження якими постає сама особистість, зокрема у процесі формування її майнової ідентичності (рис. 1).

Рис. 1. Ставлення підлітків до грошей

Як видно з рис.1, у ставленні підлітків до грошей – універсального втілення будь-яких економічних ресурсів і благ – спостерігаються суперечливі тенденції. Поряд з оптимістичним і позитивним сприйняттям їх як засобів існування (про що свідчить оцінка у 3,5 балів за 5-бальною шкалою) та показника статусу і значущості особистості у стосунках з іншими людьми (3,2 бали) підлітки вважають їх джерелом щастя і сенсу життя (3,4 бали). Водночас вони приписують їм функцію псування людини (3,1 бал) та пов'язують гроші з нещастям і злом (2,7 бали). Такими суперечностями характеризується в основному ставлення до грошей у молодших підлітків, яким, порівняно зі старшими опитаними (рис.2), більшою мірою ($p < 0,05$) притаманне приписування грошам символічної функції забезпечування статусності особи і підвищення її значущості в соціальних стосунках, і меншою мірою – пов'язування грошей із засобами, що псують людей.

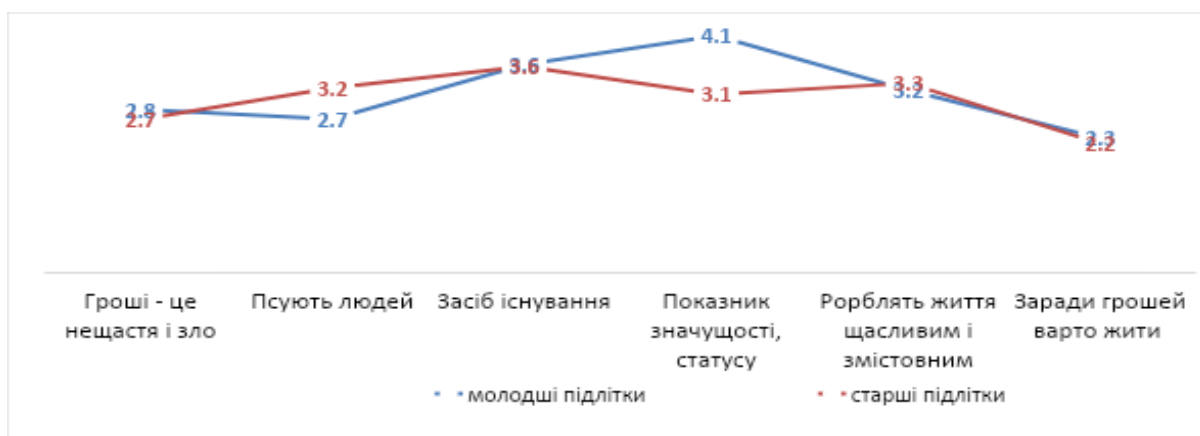

Рис. 2. Порівняння ставлення до грошей у молодших і старших підлітків

Отже, з віком зростає адекватність сприйняття функцій грошей, зокрема усвідомлення їх як засобів забезпечення матеріальних потреб особи, виражених в універсальному еквіваленті, як символу її включеності в економічні відносини у певному статусі.

Проаналізуємо уявлення підлітків про джерела матеріальних ресурсів (табл. 2). У питанні наявності у них досвіду зайнятості підлітки одностайні – лише 23% з них заявили про досвід тимчасової роботи, причому серед молодших підлітків таких виявилось 27,7%, а серед старших – 22,5%. Слід відмітити досить адекватні уявлення підлітків про сьгоднішні джерела їх грошових надходжень: це переважно (в середньому у 73% опитаних) отримання грошей від родичів, знайомих («регулярні надходження від батьків», «подаровані кошти», «матеріальна підтримка з боку родичів» тощо). З віком втричі зростає досвід заробітку «за рахунок надання індивідуальних послуг» чи «використання власних здібностей і талантів» шляхом тимчасових підробітків.

Таблиця 2

Сьгоднішні джерела грошових надходжень у підлітків

Джерела	Частота згадування	З них :	
		молодші підлітки	старші підлітки
Цілковите утриманство, за рахунок сім'ї	73%	72%	76%
Тимчасовий заробіток на фоні утриманства	11%	22%	6%
Активний заробіток	15%	6%	19%*

Порівнявши уявлення підлітків про особисті джерела грошових надходжень з уявленнями про джерела матеріального добробуту, які практикуються в їхніх сім'ях (табл. 3), можемо дійти висновку, що підлітки в цілому наслідують джерела і способи матеріального забезпечення, почерпуючи їх із сімейних практик. Але слід відмітити і те, що з віком у підлітків зростає орієнтованість на заробіток шляхом економічних інновацій, підприємницької діяльності.

Таблиця 3

Джерела матеріального добробуту в сім'ях підлітків

Джерела	Частота згадування	З них :	
		сім'ї молодших підлітків	сім'ї старших підлітків
Наймана праця	51%	61%*	45%
Підприємницька діяльність із залученням найманої праці	26%	28%	29%
Підприємницька діяльність	24%	11%	26%*

Проаналізуємо те, наскільки оптимістично підлітки сприймають рівень свого матеріального забезпечення в часовій транспективі (табл. 4).

Таблиця 4

Оптимізм підлітків у сприйнятті рівня матеріального забезпечення в часовій транспективі

Найбільш оптимістично рівень матеріального забезпечення сприймається	Частота згадування, вся вибірка	З них :	
		молодші підлітки	старші підлітки
У минулому, 3 роки тому	37%	56%*	31%
У теперішньому	27%	33%	39%
У майбутньому	36%	11%	44%**

Як бачимо з *табл. 4*, молодші підлітки здійснюють вибір джерел матеріальних надходжень і оцінюють джерела сімейного матеріального благополуччя ретроспективно, спираючись на наявний досвід, особистий і сімейний. Тенденція більш оптимістично, з опорою на майбутнє бачити свої перспективи матеріального забезпечення, є свідченням орієнтації в старшому підлітковому віці вже на свої можливості й уже наявні та поціновані особистісні потенціали (найперше інтелектуальний та трудовий, як зазначалось нами в попередніх працях (Дембицька, 2020)) як суб'єкта економіки. Це, зі свого боку, є показником зростання суб'єктного характеру економічного самовизначення, оскільки йдеться про орієнтацію на матеріальне самозабезпечення активним чином, завдяки опорі на власні особистісні якості, що корелюють з підприємливістю.

Висновки. Економічне самовизначення у підлітковому віці схарактеризовано як процес осмислення і початку апробації особистістю своєї позиції в просторі економічних відносин. Щонайперше воно включає процеси пізнання особистістю себе як споживача, суб'єкта майнових відносин і відносин зайнятості. На цій основі в підлітковому віці відбувається бурхливе формування відповідного ставлення до себе, принаймні у названих економічних ролях та розвитку відповідних мотивів, інтересів, визначення стратегій економічної поведінки, узгоджених з моральними цінностями та суспільно прийнятими нормами економічної поведінки.

У ході емпіричного дослідження процесу економічного самовизначення учнівської та студентської молоді визначено його закономірності і особливості в період підліткового віку. Так, у підлітків процес пізнання себе у економічних відносинах характеризується тенденцією ускладнення семантичних структур економічної свідомості від молодшого до старшого підліткового віку, тенденцією до формування більш позитивної майнової ідентичності. Встановлено також характерне для підлітків зростання з віком адекватності у сприйнятті функцій такого матеріального ресурсу як гроші та усвідомлення себе в економіці через власний майновий статус. На фоні переважно утриманського способу забезпечення власних матеріальних потреб з віком констатовано зростання досвіду тимчасової зайнятості та активного заробітку з використанням власних здібностей і талантів, з орієнтацією на впровадження економічних інновацій та підприємницьку діяльність; посилення з віком проспективної орієнтації в часі вибору підприємницької позиції в сфері зайнятості (на активне матеріальне самозабезпечення).

Особливості усвідомлення себе як суб'єкта економіки в підлітковому віці можуть відігравати центральну роль в успішному започаткуванні і розгортанні процесу оформлення позиції особистості в просторі споживання, зайнятості і майнових відносин. Визначено зорієнтованість цього процесу в часовій трансспективі.

Перспективою подальших досліджень може стати дослідження особливостей афективного, морального й когнітивного аспектів економічного самовизначення учнівської молоді в умовах кризової економіки та виокремлення особливостей прояву й психологічних чинників їх розвитку на етапі дотрудової соціалізації.

Література

1. Дембицька, Н. М., Зубіашвілі, І. К., Лавренко, О. В., Мельничук, Т. І. (2021). *Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення молоді в умовах суспільних змін*: монографія / за ред. Н. М. Дембицької, О. В. Лавренко. Київ–Львів : Видавець Вікторія Кундельська.
2. Дембицька, Н.М. (2020). *Психологія економічної соціалізації школярів*: Монографія. Київ: Видавець Позднишев
3. Дембицька, Н.М. (2018). Структурно-функціональна модель соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації молоді. *Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді*: монографія / за ред. Н.М. Дембицької. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 36-43. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
4. Зубіашвілі, І.К. (2020). Психологічні особливості економічного самовизначення старшокласників. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, 56, 30-36. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i56/7.pdf>
5. Лавренко, О.В. (2020). Моральні основи економічного самовизначення особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*, 56, 44-52.

6. Мельничук, Т.І. (2020). Соціально-психологічні чинники та рівні сформованості економічного самовизначення студентської молоді. *Psychological Journal*, 5(5), 48-56. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.10.5>
7. Москаленко, В.В., Білоконь, І.В., Дембицька, Н.М. та ін. (2008). *Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект* [за заг. ред. В.В. Москаленко]. Київ: Укр. центр політичного менеджменту.
8. Alian, Morin. (2011). Self-Awareness. Part 1: Definition, Measures, Effects, Functions, and Antecedents Social and Personality Psychology Compass, 5(10), 807–823. DOI:10.1111/j.1751-9004.2011.00387.x
9. Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2003). Self-regulation and the executive function of the self. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity* (pp. 197–217). New York, NY: Guilford Press.
10. Frazier, L. D., & Hooker, K. (2006). Possible selves in adult development: Linking theory and research. In C. Dunkel & J. Kerpelman (Eds.), *Possible selves: Theory, research and application* (pp. 41–59). Nova.
11. Freund, A. M., & Smith, J. (1999). Content and Function of the Self-Definition in Old and Very Old Age. *Journal of Gerontology*, 54(1), 55-67.
12. Kaplan, A., & Garner, J. K. (2017). A complex dynamic systems perspective on identity and its development: The dynamic systems model of role identity. *Developmental Psychology*, 53(11), 2036–2051. <https://doi.org/10.1037/dev0000339>
13. Lavrenko, O. (2019). Theoretical and methodological bases for research on an individual's economic self-identification. *Psychological Journal*, 5(5), 71-83. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.5.6>
14. Lienau, Odette. (2020). The Multiple Selves of Economic Self-Determination. *The Yale Law Journal*, 129, 2019-2020, 674–689. <https://www.yalelawjournal.org/forum/the-multiple-selves-of-economic-self-determination>
15. Oyserman, D., & James, L. (2011). Possible identities. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 117–145). Springer.
16. Pierce, J. L., Jussila, I., Cummings, A. (2009). Psychological Ownership within the Job Design Context: Revision of the Job Characteristics Model. *Journal of Organizational Behavior*, 30(4), 477-496. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.550>
17. Pierce, J., Kostova, T., Dirks, K., Olin, J. (2002). The State of Psychological Ownership: Integrating and Extending a Century of Research. *Review of General Psychology*, 7(1), 1-47.
18. Sutton Anna. Measuring the Effects of Self-Awareness: Construction of the Self-Awareness Outcomes Questionnaire (2016). *Europe's Journal of Psychology*, 12(4), 645–658, doi:10.5964/ejop.v12i4.1178
19. Tesser, A., & Campbell, J. (1980). Self-Definition: The Impact of the Relative Performance and Similarity of Others. *Social Psychology Quarterly*, 43(3), 341–347. <https://doi.org/10.2307/3033737>
20. Van Halen, C., Bosma, H. A., & Van der Meulen, M. (2020). Experiencing Self-Definition Problems over the Life Span. *Identity*, 20:3, 170-187. <https://doi.org/10.1080/15283488.2020.1782913>
21. Vlasova, Olena, Dembytska, Nataliia & Kornienko, Olena. Psychological Support of Children's Privacy Development in Preschool Age. *Current Problems of Psychiatry*, 20(4), 2019, 318-327. <https://doi.org/10.2478/cpp-2019-0024>
22. Wolfe, M. (1978). Childhood and Privacy. Altman I., Wohlwill J.F. (eds) Children and the Environment. *Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research)*, 3. Springer. Boston MA. 175-222.

References

1. Dembytska, N. M., Zubiashvili, I. K., Lavrenko, O. V., & Melnychuk, T. I. (2021). *Sotsialno-psykhologichni zakonomirnosti ekonomichnogo samovyznachennya molodi v umovakh suspilnykh zmin [Socio-psychological regularities of economic self-determination of youth in conditions of social changes]*. Vydavets Viktoriya Kundelska. [In Ukrainian]
2. Dembytska, N. M. (2020). *Psykhologia ekonomichnoi sotsializatsii shkolnyariv [Psychology of economic socialization of schoolchildren]*. Vydavets Pozdnyshhev. [In Ukrainian]
3. Dembytska, N. M. (2018). Strukturno-funktsionalna model sotsialno-psykhologichnogo zabezpechennya ekonomichnoi sotsializatsii molodi [Structural and functional model of socio-psychological provision of economic socialization of youth]. *Sotsialno-psykhologichne zabezpechennya ekonomichnoi sotsializatsii molodi*. Instytut psykhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy, 36-43. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474> [In Ukrainian]
4. Zubiashvili, I. K. (2020). Psykhologichni osoblyvosti ekonomichnogo samovyznachennya starshoklasnykiv [Psychological features of economic self-determination of high school students]. *Aktualni problemy psykhologii: zb. nauk. prats In-tu psykhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy. Tom 1. Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia. Sotsialna psykhologia*, 56, 30-36. <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i56/7.pdf> [In Ukrainian]
5. Lavrenko, O. V. (2020). Moralni osnovy ekonomichnogo samovyznachennya osobystosti [Moral foundations of the economic self-determination of the individual]. *Aktualni problemy psykhologii: zb. nauk. prats In-tu psykhologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukrainy. Tom 1. Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia. Sotsialna psykhologia*, 56, 44-52. [In Ukrainian]
6. Melnychuk, T. I. (2020). Sotsialno-psykhologichni chynnyky ta rivni sformovanosti ekonomichnogo samovyznachennya studentskoi molodi [Socio-psychological factors in and levels of formation of economic self-determination of students]. *Psychological Journal*, 5(5), 48-56. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.10.5> [In Ukrainian]
7. Moskalenko, V. V., Bilokon, I. V., & Dembytska, N. M. (2008). *Ekonomichna sotsializatsia molodi: sotsialno-psykhologichni aspekt [Economic socialization of youth: socio-psychological aspect]*. Ukr. tsentr politychnogo menedzhmentu. [In Ukrainian]
8. Alian, Morin. (2011). Self-Awareness. Part 1: Definition, Measures, Effects, Functions, and Antecedents Social and Personality Psychology Compass, 5(10), 807–823. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2011.00387.x>
9. Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2003). Self-regulation and the executive function of the self. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity* (pp. 197–217). Guilford Press.

10. Frazier, L. D., & Hooker, K. (2006). Possible selves in adult development: Linking theory and research. In C. Dunkel & J. Kerpelman (Eds.), *Possible selves: Theory, research and application* (pp. 41–59). Nova.
11. Freund, A. M., & Smith, J. (1999). Content and Function of the Self-Definition in Old and Very Old Age. *Journal of Gerontology*, 54(1), 55-67.
12. Kaplan, A., & Garner, J. K. (2017). A complex dynamic systems perspective on identity and its development: The dynamic systems model of role identity. *Developmental Psychology*, 53(11), 2036-2051. <https://doi.org/10.1037/dev0000339>
13. Lavrenko, O. (2019). Theoretical and methodological bases for research on an individual's economic self-identification. *Psychological Journal*, 5(5), 71-83. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.5.6>
14. Lienau, Odette. (2020). The Multiple Selves of Economic Self-Determination. *The Yale Law Journal*, 129, 2019-2020, 674–689. <https://www.yalelawjournal.org/forum/the-multiple-selves-of-economic-self-determination>
15. Oyserman, D., & James, L. (2011). Possible identities. In S. J. Schwartz, K. Luyckx & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 117–145). Springer.
16. Pierce, J. L., Jussila, I., & Cummings, A. (2009). Psychological Ownership within the Job Design Context: Revision of the Job Characteristics Model. *Journal of Organizational Behavior*, 30(4), 477-496. <https://doi.org/10.1002/job.550>
17. Pierce, J., Kostova, T., Dirks, K., & Olin, J. (2002). The State of Psychological Ownership: Integrating and Extending a Century of Research. *Review of General Psychology*, 7(1), 1-47.
18. Sutton Anna. Measuring the Effects of Self-Awareness: Construction of the Self-Awareness Outcomes Questionnaire (2016). *Europe's Journal of Psychology*, 12(4), 645–658, <https://doi.org/10.5964/ejop.v12i4.1178>
19. Tesser, A., & Campbell, J. (1980). Self-Definition: The Impact of the Relative Performance and Similarity of Others. *Social Psychology Quarterly*, 43(3), 341–347. <https://doi.org/10.2307/3033737>
20. Van Halen, C., Bosma, H. A., & Van der Meulen, M. (2020). Experiencing Self-Definition Problems over the Life Span. *Identity*, 20(3), 170-187. <https://doi.org/10.1080/15283488.2020.1782913>
21. Vlasova, O., Dembytska, N., & Kornienko, O. (2019). Psychological Support of Children's Privacy Development in Preschool Age. *Current Problems of Psychiatry*, 20(4), 318-327. <https://doi.org/10.2478/cpp-2019-0024>
22. Wolfe, M. (1978). Childhood and Privacy. *Human Behavior and Environment (Advances in Theory and Research)*, 3. Springer. Boston MA. 175-222.

Відомості про авторів

Дембицька Наталія Миколаївна, докторка психологічних наук, доцентка кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Dembytska, Natalia, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Developmental Psychology, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine.

E-mail: natalyde@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6978-7655>

Запека Яна Григорівна, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Zapeka, Yana, PhD, Associate Professor, Department of Developmental Psychology, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine.

E-mail: yana.nevidoma@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3412-3629>

Рябчич Ярослав Євгенович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Ryabchych, Yaroslav, PhD, Associate Professor, Department of Developmental Psychology, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine.

E-mail: yar.ryabchich@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3216-5059>

Щербина-Прилука Валентина Миколаївна, наукова співробітниця лабораторії соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Shcherbyna-Pryluka, Valentyna, researcher, Laboratory of Socially Maladjusted Juveniles, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: shch_wn@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3284-9474>

Отримано 10 травня 2022 р.
Рецензовано 31 травня 2022 р.
Прийнято 5 червня 2022 р.